

سرشناسه	: عبودیت، عبدالرسول، ۱۳۳۳ -
عنوان قراردادی	: نه‌ایة‌الحکمه. فارسی . برگزیده. شرح.
عنوان و نام پدیدآور	: حکمت صدرایی به روایت علامه طباطبائی <small>رحمته‌الله</small> مبحث واحد و کثیر / عبدالرسول عبودیت.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>رحمته‌الله</small> ، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۳۹۴ ص.
فروست	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>رحمته‌الله</small> : ۱۵۰۲. فلسفه: ۲۴۰.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۵۹-۶
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتاب حاضر شرح بخشی از کتاب «نه‌ایة‌الحکمه» تألیف محمدحسین طباطبائی است.
یادداشت	: کتابنامه به صورت زیرنویس.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: طباطبائی، محمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. نه‌ایة‌الحکمه -- نقد و تفسیر.
موضوع	: Interpretation & Tabataba'i, Mohammad Hosein . Nahayatol-hekmah -- Criticism
موضوع	: حکمت متعالیه.
موضوع	: Transcendent philosophy
موضوع	: فلسفه اسلامی.
موضوع	: Islamic philosophy
شناسه افزوده	: طباطبائی، محمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. نه‌ایة‌الحکمه. برگزیده . شرح.
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>رحمته‌الله</small>
رده‌بندی کنگره	: BBR۱۳۹۲
رده‌بندی دیویی	: ۱۸۹/۱
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۷۳۶۱۸۹۹

حکمت صدرايي به روايت علامه طباطبائي رحمته الله

مبحث واحد و کثير

عبدالرسول عبوديت

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)

۱۳۹۹

شمارهٔ ردیف ۱۵۰۲
شمارهٔ موضوعی ۲۴۰ - فلسفه
۱۳۹۹-۲۵

■ حکمت صدرایی به روایت علامه طباطبایی: مبحث واحد و کثیر

- مؤلف: عبدالرسول عبودیت
- ناشر: انتشارات مؤسسهٔ آموزشی و پژوهشی امام خمینی
- چاپ: نگارش
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۹
- شمارگان: ۵۰۰
- قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸
- تلفن و شماره: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶-۲۵
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و شماره: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹-۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۵۹-۶

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

مقدمه معاونت پژوهش ۱۱

فصل اول: انقسام موجود به واحد و کثیر

۱. بررسی مفهومی واحد و کثیر ۱۴

۱-۱. تعاریف واحد و کثیر ۱۴

۱-۲. ارزیابی تعاریف ۱۵

۱-۳. بداهت مفاهیم واحد و کثیر ۱۷

۲. انقسام موجود به واحد و کثیر ۱۹

۲-۱. تباین واحد و کثیر ۲۰

۳. مساوقت موجود و واحد ۲۱

۳-۱. معیار مساوقت ۲۱

۳-۲. بیان مساوقت مفهوم موجود و مفهوم واحد ۲۴

۳-۲-۱. نقض و حل ۲۸

فصل دوم: تقسیمات نسبی و خاستگاه آنها

۱. نقض به فقدان وحدت و حل آن ۳۱

۱-۱. بیان نقض ۳۱

۱-۲. راه حل ها ۳۲

۱-۲-۱. راه حل متفکران پیش از صدر المتألهین ۳۲

۱-۲-۲. راه حل صدر المتألهین ۳۳

۳۵	۳-۲-۱. راه حل علامه.....
۳۸	۲. تقسیم نسبی و تقسیم مطلق.....
۴۱	۳. خاستگاه تقسیم نسبی.....
۴۳	۳-۱. لزوم نسبت قسم به تبع نسبت تقسیم.....
۴۴	۴. تحلیل و بررسی.....
۴۴	۴-۱. بررسی تشکیک در صفات وجود.....
۴۷	۴-۲. نقض.....
۵۲	۵. بررسی تفاسیر دیگر.....

فصل سوم: نحوه وجود وحدت و کثرت در خارج

۵۹	۱. توضیح محل نزاع.....
۶۰	۲. نظر ابن سینا.....
۶۴	۳. نظر شیخ اشراق.....
۶۶	۳-۱. اعتبارات عقلی.....
۷۲	۳-۲. نتیجه گیری.....
۷۴	۴. نظر محقق دوانی.....
۷۶	۵. نظر صدر المتألهین.....
۸۵	۶. نظر علامه.....

فصل چهارم: اقسام واحد

۸۷	۱. توضیح کانون نزاع.....
۸۸	۲. تقسیم واحد به اقسام آن.....
۸۸	۲-۱. تقسیم اولیه واحد به حقیقی و غیر حقیقی.....
۹۱	۲-۲. تقسیم واحد غیر حقیقی به اقسام اولیه و ثانویه آن.....
۹۳	۲-۳. تقسیم اولیه واحد حقیقی به حقه و غیر حقه.....
۹۷	۲-۴. تقسیم اولیه واحد حقیقی غیر حقه به بالخصوص و بالعموم.....
۱۰۰	۲-۵. تقسیم واحد بالخصوص به اقسام اولیه و ثانویه آن.....
۱۰۱	۲-۵-۱. اقسام واحد بالخصوص انقسام ناپذیر.....
۱۰۴	۲-۵-۲. اقسام واحد بالخصوص انقسام پذیر.....
۱۰۵	۲-۵-۳. اقسام واحد بالخصوص منقسم.....

فصل پنجم: هوهویت و حمل

۱. هوهویت، حمل هوهو و اتحاد..... ۱۰۹
- ۱-۱. اتحاد..... ۱۰۹
- ۱-۲. هوهویت..... ۱۱۰
- ۱-۳. حمل..... ۱۱۲
۲. هوهویت و مشکل واحد بالاتصال..... ۱۱۵
۳. حمل اولی ذاتی و حمل شایع عرضی..... ۱۲۱
- ۳-۱. مفاد حمل اولی و حمل شایع..... ۱۲۱
- ۳-۲. نسبت حمل اولی و حمل شایع..... ۱۲۳
- ۳-۳. اولی بودن حمل ذاتی بر ذات..... ۱۲۵
- ۳-۳-۱. استدلال و بررسی..... ۱۲۶
- ۳-۴. تفاوت حمل اولی و حمل بر خود..... ۱۲۹
۴. نقش وجود رابطی در حمل هوهو..... ۱۳۳
- ۴-۱. مضمون حمل در منطق..... ۱۳۷
۵. حمل حقیقه و رقیقه..... ۱۴۰

فصل ششم: نقش حکایتگری مفهوم در اولی بودن حمل

۱. حقیقت اجمال و تفصیل مفهومی..... ۱۴۶
- ۱-۱. گفتار ابن سینا درباره اجمال و تفصیل مفهوم..... ۱۴۶
- ۱-۲. تفسیر نظر ابن سینا..... ۱۵۴
- ۱-۲-۱. تفسیر مشهور..... ۱۵۴
- ۱-۲-۲. تفسیر فخر رازی..... ۱۵۷
- ۱-۲-۳. تفسیر خواجه..... ۱۶۰
- ۱-۳. مرور..... ۱۶۸
- ۱-۴. بررسی..... ۱۶۹
۲. نحوه دخالت حقیقت وجود در حمل های اولی ماهوی..... ۱۷۳
- ۲-۱. تفاوت حکم معانی از منظر مفهوم و از منظر وجود..... ۱۷۳
- ۲-۲. دخالت حیثیت حکایتگری مفهوم در روابط مفهومی..... ۱۷۵
- ۲-۲-۱. نقش منعی اصالت ماهیت در تبیین روابط مفهومی..... ۱۷۶

۱۷۷..... ۲-۲-۲. نقش مثبت اصالت وجود در روابط مفهومی

۱۸۰..... ۲-۳. حقیقت حمل اولی ماهوی

فصل هفتم: تقسیمات حمل

۱۸۵..... ۱. تقسیم حمل به هوهو و ذوهو

۱۸۸..... ۲. تقسیم حمل به بتی و غیربتی

۱۹۵..... ۳. تقسیم حمل به بسیط و مرکب

۱۹۸..... ۴. مشکل اتصاف ماهیت به وجود و راه حل آن

۱۹۸..... ۴-۱. قاعده فرعیه

۲۰۳..... ۴-۲. مشکل اتصاف ماهیت به وجود

۲۰۶..... ۴-۳. راه حل ها

۲۰۶..... ۴-۳-۱. راه حل های مردود

۲۱۲..... ۴-۳-۲. راه حل های مقبول

فصل هشتم: غیریت و اقسام آن

۲۱۷..... ۱. معنای غیریت

۲۲۲..... ۲. تقسیم غیریت

۲۲۵..... ۳. تعریف تقابل

۲۲۷..... ۳-۱. لوازم اجتماع ناپذیری

۲۳۱..... ۳-۲. نقش قیود

۲۳۶..... ۳-۳. دفاع از تعریف

۲۳۶..... ۳-۳-۱. قانون «امتناع اجتماع مثلان»

۲۳۸..... ۳-۳-۲. نقض و حل

۲۴۰..... ۴. اقسام تقابل

فصل نهم: تقابل ایجاب و سلب یا تقابل تناقض

۲۴۳..... ۱. نسبت میان تناقض و تقابل ایجاب و سلب

۲۴۵..... ۱-۱. دیدگاه مشهور

۲۴۸..... ۱-۲. دیدگاه علامه

۲۵۴..... ۲. نقیض سلب چیست؟

۲۶۰..... ۳. احکام تقابل تناقض

۳-۱. ظرف تقابل تناقض ۲۶۰

۳-۲. نفی واسطه میان نقیضان ۲۶۳

فصل دهم: اهمیت اصل امتناع تناقض و نقش آن

۱. اثبات ناپذیری اصل امتناع تناقض ۲۷۰

۲. کاربردهای اصل امتناع تناقض در براهین ۲۷۳

۲-۱. کاربرد تکمیل کبرا ۲۷۴

۲-۲. کاربرد تکمیل برهان ۲۷۶

۲-۳. کاربرد به صورت بدیهی خاص ۲۷۷

۳. نقش امتناع تناقض در حصول علم ۲۷۸

۳-۱. رأی فخرالدین رازی ۲۷۸

۳-۲. رأی صدرالمتهلین ۲۸۳

۳-۳. رأی علامه ۲۸۷

۳-۳-۱. یقین چیست؟ ۲۸۸

۳-۳-۲. نقش امتناع تناقض در حصول یقین ۲۹۰

فصل یازدهم: تقابل عدم و ملکه

۱. معنای عدم و ملکه ۲۹۵

۱-۱. نسبت تقابل تناقض و تقابل عدم و ملکه ۲۹۶

۱-۲. معنای امکان یا شأنیت ۲۹۷

۱-۳. قوام عدم ملکه به شأنیت ۲۹۹

۲. عدم و ملکه مشهوری و حقیقی ۳۰۰

۲-۱. عدم و ملکه مشهوری یا منطقی ۳۰۱

۲-۲. عدم و ملکه حقیقی ۳۰۵

۳. نوع تقابل میان ملکه ذهنی و عدم آن ۳۱۰

فصل دوازدهم: تقابل تضایف

۱. معرفی تقابل تضایف ۳۱۳

۲. رابطه متقابل تضایف و تقابل ۳۱۷

۲-۱. بیان اشکال ۳۱۷

۲-۲. پاسخ صدرالمتهلین ۳۱۹

۳۲۳ ..... ۲-۲-۱. بررسی

۳۲۶ ..... ۲-۲-۲. تقریر حاجی سبزواری

فصل سیزدهم: تقابل تضاد

۳۳۱ ..... ۱. قیود معتبر در تعریف تضاد

۳۳۶ ..... ۲. بررسی اعتبار قیود

۳۳۶ ..... ۲-۱. لزوم وحدت موضوع

۳۳۹ ..... ۲-۲. لزوم غایة الخلاف

۳۳۹ ..... ۲-۲-۱. توضیح و اثبات مدعا

۳۴۳ ..... ۲-۲-۲. بررسی

۳۴۶ ..... ۲-۳. لزوم اشتراک در جنس قریب

۳۵۱ ..... ۲-۴. نتیجه

۳۵۲ ..... ۳. احکام تضاد

۳۵۲ ..... ۳-۱. نفی بیش از یک ضد برای یک ضد

۳۵۶ ..... ۳-۲. تعاقب ضدان بر موضوع

۳۵۸ ..... ۳-۳. ضدان واسطه‌دار و ضدان بی واسطه

۳۶۰ ..... ۳-۴. لزوم وحدت شخصی موضوع

فصل چهاردهم: تقابل واحد و کثیر

۳۶۲ ..... ۱. رأی به تقابل بالعرض

۳۶۷ ..... ۲. رأی به تقابل بالذات

۳۶۸ ..... ۲-۱. رأی به تناقض

۳۷۰ ..... ۲-۲. رأی به تضاد

۳۷۳ ..... ۲-۳. رأی به قسم پنجمی از تقابل

۳۷۶ ..... ۳. داوری میان آرا

۳۷۸ ..... ۴. رأی به نفی تقابل

۳۸۳ ..... نمایه‌ها

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او ﷺ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشووارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های

اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازبایند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی * در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو حکمت متعالیه که با تلاش پژوهشگر ارجمند، آقای عبدالرسول عبودیت نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده بیان مبسوط مطالب نه‌ایة‌الحکمه و حتی‌المقدور حل پاره‌ای از مشکلات آن است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *